

1. ZÁKLADNÍ POJMY

1.1. Pojmy právo, právní norma a právní řád

Pojem „**právo**“ je užíván v nejrůznějších významech a souvislostech. V obecném chápání je tak označován **system (právních) norem**, který si od pradávna lidé vytvářejí k usnadňování vzájemného soužití. Právo působí preventivně a zároveň sehrává důležitou roli při řešení konfliktních situací (za pomoci státního donucení). Mnozí si působení práva v „každodenním životě“ často ani neuvědomují.

Základním stavebním prvkem systému práva je **právní norma**, tj. pravidlo lidského chování, které stanovuje, jak něco „býti má“. Právní normy lze uspořádat do větších celků, které finálně tvoří vnitřně organizovaný a souladný systém – **právní řád**.

V ideálním případě je pro **právní řád** typická jeho **jednotnost, uspořádanost** a **bezrozpornost**. To je významné zejména pro systematický výklad norem, jakož i řešení možných kolizí.

Český právní řád vychází z tradičního dualismu **práva soukromého** a **veřejného**, ke kterému se přihlásil i občanský zákoník (§ 1 odst. 1 OZ). Běžné je i členění na **právní odvětví**; bývají tak označovány relativně samostatné části právního řádu (např. ústavní právo, občanské právo, trestní právo).

1.2. Právo v objektivním a subjektivním smyslu

Pro studium práva je důležité pochopení rozdílu mezi právem v objektivním smyslu (objektivním) a v subjektivním smyslu (subjektivním).

Za právo objektivní lze považovat souhrn pravidel chování lidí, jejichž zachování je vynutitelné státní mocí. Tím se tento normativní systém (právní řád) liší od morálky, náboženství a jiných systémů. Nedílnou součástí právního řádu je i soukromé právo.

Pod pojmem **subjektivní právo** je nutno rozumět konkrétní oprávnění pramenící z objektivního práva (někdy nazývané „nárok“), které lze prosadit pomocí státního donucení. Ne každé ustanovení objektivního práva nicméně zakládá právo subjektivní (např. legální definice věci v § 489 OZ).

Příklad: Ustanovení § 2079 OZ (objektivní právo) stanoví, že při koupi se prodávající zavazuje, že kupujícímu odevzdá věc (předmět koupě) a umožní mu nabytí vlastnické právo k ní, a kupující se zavazuje, že věc převezme a zaplatí kupní cenu. Prodávající tak má nárok (subjektivní právo) na zaplacení kupní ceny, kterého se může domáhat za pomoci státní moci (soudu).

Úkol: Pokuste se v textu občanského zákoníku nalézt některá ustanovení, která zakládají konkrétní subjektivní práva.

1.3. Právo soukromé a právo veřejné

Soukromé právo je část právního řádu (objektivního práva), jehož psaná a nepsaná pravidla upravují vzájemná práva a povinnosti osob v soukromém styku.

Platí, že při nastavování pravidel v soukromé sféře by se stát měl zdržet ingerence do právních poměrů tam, kde není taková potřeba zásahu hodnotově zdůvodněna a řádně podložena argumenty. V obecné rovině lze tedy soukromé právo chápat jako **prostředek realizace svobody jednotlivce**.

Mezi odvětví soukromého práva bývá řazeno jako **obecné soukromé právo** v první řadě **právo občanské**, jehož součástí je i **právo rodinné**, dále pak **zvláštní soukromá práva**, zejména **právo obchodní a pracovní**.

Veřejné právo slouží k ochraně veřejného zájmu (společnosti jako celku) a vymezuje zejména práva a povinnosti orgánů veřejné moci. Základem veřejného práva je **právo ústavní**. Právem veřejným je i **právo správní** (popř. **finanční**, uznáme-li jej za samostatné odvětví). Veřejné právo je např. i **právo trestní a civilní právo procesní**.

Ve veřejném právu platí, že lze činit pouze to, co zákon veřejné moci dovolí a je – oproti právu soukromému – vystavěno na (částečně) odlišných principech.

Pro rozlišování soukromého a veřejného práva se historicky vyvinula řada teorií, z nichž každá má svá úskalí. Nejstarší je (Ulpiniánova) **teorie zájmová**, kde je kritériem členění soukromý nebo veřejný „zájem“. **Mocenská teorie**, ze které pravidelně vychází Ústavní soud, viz např. Pl. ÚS 33/2000, rozlišuje oba subsystemy podle toho, zda osoby vystupují v souřadném či nadřazeném/podřazeném postavení. Pro **organickou teorii** (teorii subjektů) je kritériem příslušnost/nepříslušnost k „veřejnému svazu“. Ve svém modernějším pojetí se přibližuje částečně k teorii mocenské, přičemž zkoumá, zda osoba je či není nositelem veřejné moci a zda ji zároveň vykonává.

Příklad: Právnícká osoba soukromého práva může být nadána určitým veřejnoprávním oprávněním (např. může vykonávat funkci lesní či rybářské stráže, podle příslušných veřejnoprávních předpisů), naopak obec (v roli pronajímatele) může uzavřít s nájemcem smlouvu o nájmu pozemku.

Mezi soukromým a veřejným právem však nelze narýsovat přesnou hranici, již s ohledem na požadavek jednotnosti právního řádu. Zároveň ani žádný právní předpis nestanoví

závazná kritéria pro toto rozlišování. Dochází tedy k prolínání soukromého a veřejného práva, jakož i k jejich vzájemnému ovlivňování. Mnohá soukromoprávní jednání mají zároveň určité veřejnoprávní důsledky (např. daňové).

Příklad: Rozlišení, zda jde o právo soukromé nebo veřejné, je důležité pro určení, jaký orgán (soud nebo správní orgán) bude v dané věci rozhodovat (k tomu viz blíže zákon č. 131/2002 Sb., o rozhodování některých kompetenčních sporů, v aktuálním znění). Rozlišení je významné např. i pro určení, kdo je povinen k náhradě případné škody (zda byla škoda způsobena při výkonu veřejné moci) atd.

V případech kolize soukromého práva s oprávněným veřejným zájmem, hájeným veřejným právem, soukromé právo musí veřejnému právu zpravidla ustoupit (např. při vyvlastnění).

Úkol: Zamyslete se nad § 1 odst. 1 věta druhá OZ. Jak je třeba, s ohledem na výše uvedené, toto ustanovení zřejmě interpretovat? Přečtěte si jak řeší výklad tohoto ustanovení komentáře k občanskému zákoníku.

1.4. Právo hmotné a právo procesní

Významné je i členění na právo hmotné a procesní.

Na hmotněprávní nebo procesněprávní povahu určitého pravidla nelze usuzovat podle charakteru právního předpisu, v němž je obsaženo. I v hmotněprávních předpisech se mohou vyskytovat procesní pravidla, a naopak. Rozhodující proto není formální hledisko (v jakém prameni práva je pravidlo zařazeno), nýbrž **hledisko obsahové**:

- **hmotné právo** reguluje lidské chování v životních oblastech, v nichž subjekty práva (osoby v právním smyslu) vystupují přímo, bez prostřednictví soudních orgánů;
- **procesní právo** představují všechny normy, které regulují lidské chování v řízení zaměřeném na poskytování soudní ochrany před soudními orgány. K **procesnímu právu** patří normy, pokud regulují zejména otázky, jak a u kterého orgánu mají být subjektivní soukromá práva uplatňována (pravidla upravující pravomoc, příslušnost, žalobu), za jakých předpokladů se bude soud žalobou věcně zabývat (procesní podmínky), jak bude v řízení postupovat soud a jaká procesní práva a povinnosti či procesní břemena vznikají procesním stranám, jakým způsobem se objasňuje skutkový základ věci, jaký podíl na této činnosti nese soud a procesní strany, případně jak je tato aktivita rozdělena mezi procesní strany a jaké jsou následky stavu, kdy se rozhodné skutečnosti nepodařilo objasnit. Dále sem patří

také pravidla určující způsob vyřízení věci, normy upravující účinky rozhodnutí, vypořádání nákladů vzniklých v souvislosti s řízením, opravné prostředky, či možnosti nucené realizace povinnosti k plnění, která nebyla uskutečněna dobrovolně.

2. KONCEPCE A VÝCHODISKA SOUKROMÉHO PRÁVA

2.1. Koncepce soukromého práva

Koncepce soukromého práva vychází z myšlenky, že soukromé právo není primárně nástrojem regulace společnosti, ale vytváří (a ohraničuje) prostor, ve kterém si osoby v soukromém styku mohou upravovat vzájemná práva a povinnosti podle svých představ, protože jsou nadány širokou autonomií vůle. Soukromé právo je tedy **prostředkem realizace svobody jednotlivce**.

Autonomie vůle se v soukromém právu projevuje v řadě zvláštních forem, jako je **smluvní volnost, svoboda vlastnická a testovací, spolčovací, jakož i tzv. svoboda ustavování** (při zakládání právnických osob).

Osoby v soukromém styku mají **navzájem rovné postavení**, což se projevuje zejména v tom, že jedna nemůže autoritativně rozhodovat o právech a povinnostech jiné. Mimo to nemohou jedna druhé jednostranně (bez právního důvodu) ukládat povinnosti nebo přiznávat práva.

Je zároveň nutno rozlišovat mezi **formální rovností** (před zákonem) a **faktickou nerovností**, která je „vyrovnávána“ za pomoci právem vymezených nástrojů směřujících **k ochraně slabšího**. To se projevuje zejména při ochraně spotřebitele, nájemce bytu, či v zaměstnance (normami práva pracovního).

Příklad: Teoreticky může studentka práv Karolína vyjednávat o podmínkách uzavření smlouvy s mobilním operátorem stejně dobře, jako s kamarádem Michalem o koupi jeho použitých lyží. Fakticky jsou však její možnosti při vyjednávání s operátorem omezené, což právo reflektuje její zvýšenou ochranou zvláštními normami práva spotřebitelského (zakotvením informační povinnosti pro dodavatele, zvláštních pravidel výkladu, zákazem některých ujednání ve smlouvě apod.).

Úkol: V občanském zákoníku prostudujte prvních třináct ustanovení a zamyslete se nad hodnotovými východisky soukromého práva (svoboda, účelnost, právní jistota) v jejich kontextu.

2.2. Soukromé právo a jeho členění

Na počátku vývoje „moderních“ (kodifikovaných) právních řádů, utvářejících se především v průběhu 19. a na počátku 20. století, byly pojmy „občanské právo“ a „soukromé právo“ nejprve ztotožňovány.

Až následně se z jednotného soukromého práva začala vydělovat některá tzv. **zvláštní soukromá práva** (např. právo obchodní či pracovní).

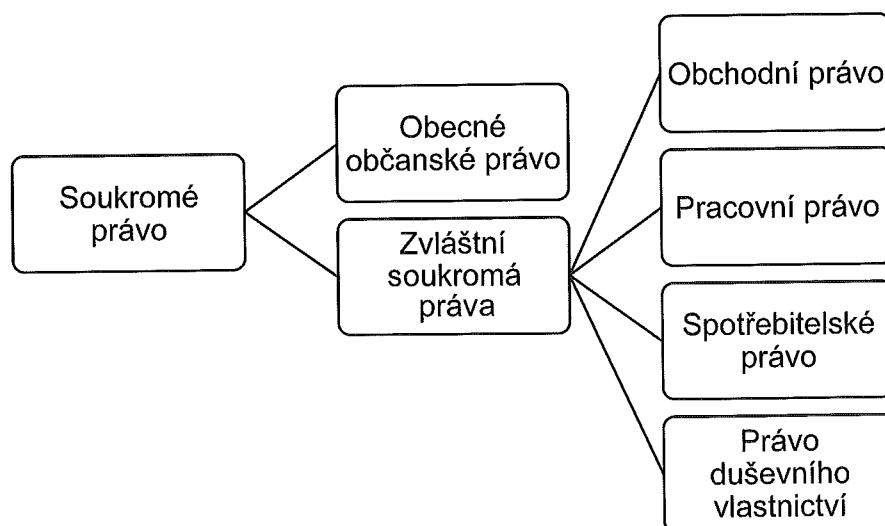
Zbývající část soukromého práva, pro kterou byla typická její „**všeobecná platnost, resp. všeobecnost**“, která je zároveň základním kritériem tohoto členění, začala být nazývána jako **(obecné) občanské právo**.

Občanské právo je nicméně ve vztahu k soukromým právům (z něj více či méně vyděleným) nutno chápat vždy jako právo **obecné** (*lex generalis*) vůči **zvláštnímu** (*lex specialis*). Pokud existuje zvláštní úprava, použitelnost občanského práva přichází v úvahu **subsidiárně (podpůrně)**.

Úkol: K subsidiární použitelnosti občanského zákoníku prostudujte plenární nález ÚS Pl. ÚS 83/06.

Jako **zvláštní soukromé právo** bývá označováno **právo obchodní**, které zahrnuje především právo obchodních společností, cenných papírů a právo soutěžní, resp. právo, které upravuje právní poměry při výkonu podnikatelské činnosti.

Charakter soukromého práva má i právo **pracovní**, které upravuje vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, pracovní podmínky zaměstnanců, ochranu zdraví při práci, kolektivní vyjednávání atd. Vyznačuje se však svou hybridní povahou a množstvím veřejnoprávních prvků. Někdy bývá uváděno jako zvláštní soukromé právo i **právo spotřebitelské** či **právo duševního vlastnictví**.

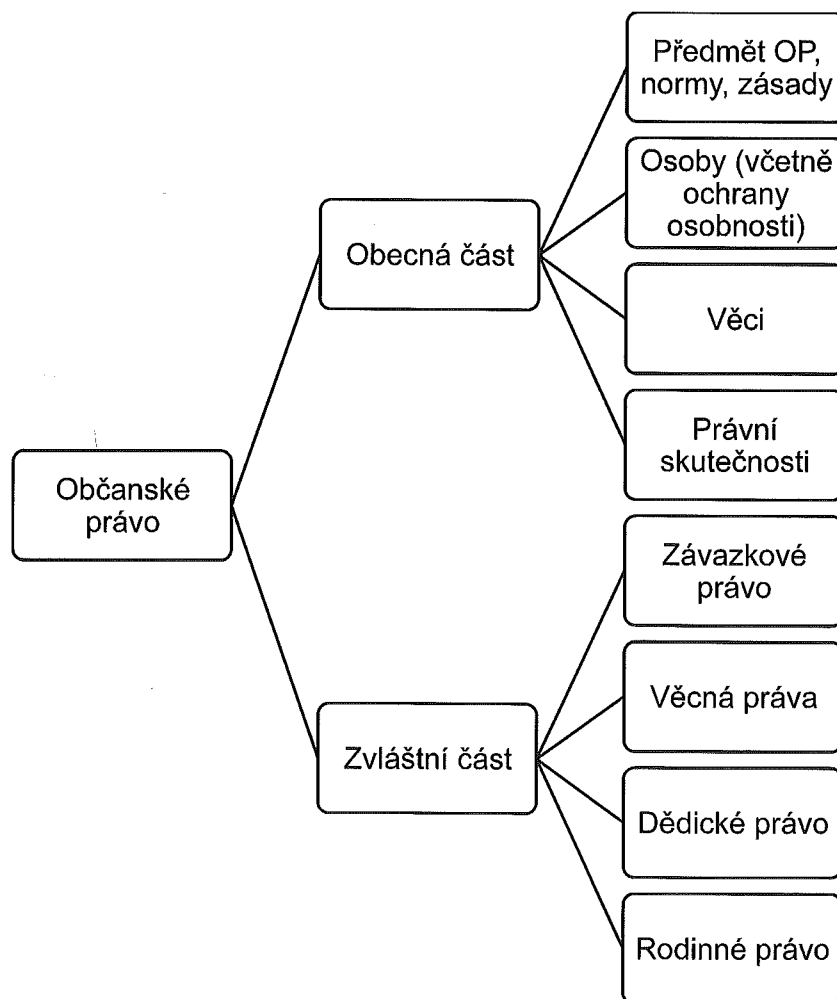
Mezinárodní právo soukromé má specifické postavení, neboť upravuje soukromoprávní poměry s mezinárodním prvkem (obecné i zvláštní) a jeho regulace spočívá zejména na tzv. kolizních normách (tj. takových, které určují, jaké právo použije).

V zahraničních právních řádech lze nalézt v oblasti soukromého práva v tomto ohledu především dva základní přístupy: **monistický** a **dualistický**. **Monistický přístup** nahlíží na právo soukromé jako na jednotný celek, který je vnitřně strukturován. Tento přístup lze nalézt např. ve Švýcarsku či Nizozemí, ale lze jej identifikovat i v platném českém občanském zákoníku. Pro **dualistický přístup** je typické oddělení úpravy obecného občanského a práva obchodního; má často své historické odůvodnění a je obsaženo např. německém právním prostředí.

2.3. Občanské právo a jeho vnitřní členění

Občanské právo je (vše)obecné soukromé právo, přičemž má svůj vlastní vnitřní systém. Subsystemy občanského práva jsou rodinné právo, právo na ochranu osobnosti, práva věcná, právo dědické a právo závazkové.

System občanského práva

Úkol: Seznamte se se strukturou úpravy *de lege lata* obsaženou v občanském zákoníku č. 89/2012 Sb. V čem se odlišuje systematika úpravy v občanském zákoníku od výše nastíněné struktury?